

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԻՍՀ-Ի ՊԱՎԻԼԻՈՆ

ՈՒ Ղ Ե Յ ՈՒ Յ Յ

ՀԱՄԱՄԻՈՒԹԵՆԱԿԱՆ ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՑՈՒՑԱՀԱՆԴԵՍ

30 JUL 2010

ՀԱՄԱՄԻՈՒԹԵՆԱԿԱՆ ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՑՈՒՑԱՀԱՆԳԵՍ

63

2-20

48

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԽՍՀ-Ի ՊԱՎԻԼԻՈՆ

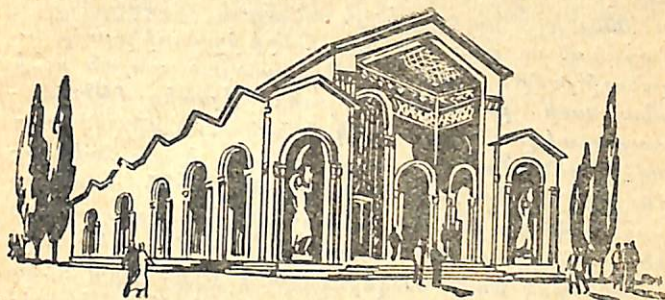
ՈՒ Ղ Ե Յ ՈՒ Յ Յ

Պ Ե Տ Հ Ր Ա Տ
ԿՈԼՏՆՏԵՍԱՅԻՆ ՅԵՎ ԽՈՐՀՏՆՏԵՍԱՅԻՆ
ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ
ԳՅՈՒՂՀՐԱՏ 1939 ՄՈՍԿՎԱ

14783

6552-50

Հայկական ինտերգային Սոցիալիստական Հանրապետութիւնը—ՍՍՀՄ տասնամեկ միութենական հանրապետութիւններէց մեկը—դառնալով է Անդրըկովկասի հարավային մասում: Արեւմուտքում ու հարավում Հայաստանը սահմանակից է Թուրքիային և Իրանին: Հյուսիսից ու արեւելքից նա սահմանակից է յեղբայրական միութենական հանրապետութիւններին — Վրաստանին և Ադրբեջանին:

Խորհրդային Հայաստանը լեռնային յերկիր և խիստ կարտուած ԲԵՂԵՖՈՒ: Լեռնային զանգւածները — Ալադլաղի, Աղմաղանի, Դարալաղլաղի, Զանգեզուրի և այլն — իրենց մեջ պարունակուած են անչափ Հարստութիւններ՝ մոլորեցնից ու խրոմիտից սկսած մինչև զանազան շինանյութեր:

Հայաստանի ղեկերը, վրոհված լեռնային դադաթ-
ներից սրընթացորեն հոսում են ղեպի հովիտները,
և լեռնային լճերը ծառայում են վրոհված վրոհ-
ման ու ենթադեպտիկ հարուստ աղբյուրներ:

Զնայած Հայաստանն ունի համեմատաբար փոքր տեղիտուրիա (29.650 քառակուսի կիլոմետր), այնու-

ամենայնիւ նա աչքի յե ընկնում հողային-կլի-
մայական ու բուսական գոտիների բացառիկ բազմա-
դանությամբ: Տոթակեղ Արարատյան դաշտն ունի
անապատի բուսականութիւն: Այստեղ մթնոլոր-
տային տեղումները տարեկան 200—250 միլլիմետրից
ավելի չեն: Նախալեռնային գոտին, ծովի մակերե-
ւոյթից 1000—1800 մետր բարձր, ունի հարուստ
չաղանակադույն հող և սևահող, վորոնք պատված
են քսերոֆիտային բուսականությամբ: Լեռնային
չրջանները, ծովի մակերեւոյթից 1800—2500 մետր
բարձր, ունեն լեռնա-մարդային հողեր: Այստեղ
տեղումն են առատ մթնոլորտային տեղումներ և
աճում է մերձալպյան ու ալպյան փարթամ բուսա-
կանութիւն:

Միայն խորհրդային իշխանութիւն հաստատուե-
լուց հետո հնարավոր դարձավ հանրապետության
ամենահարուստ եներգետիկական և հումքային ուե-
սուրաների ողտադործումն հողուտ աշխատալո-
րության շահերի:

Խորհրդային իշխանության դոյության տարինե-
րի ընթացքում Լենինի — Ստալինի կուսակցության
կողմից ղեկավարւող Հայկական ԽՍՀ-ն դարձավ
զարգացած ինդուստրիայի և ծաղկած դյուղատնը-
տեսության յերկիր: Մոտ յերկու հազար կոլ-
տնտեսութիւններ, խորհտնտեսութիւններ, Հա-
յաստանի դյուղատնտեսության առաջավորներ նվա-
ճել են Համախումբային դյուղատնտեսական
ցուցահանդեսին մասնակցելու պատվալոր իրա-
վունքը: Լաւադույն կոլտնտեսութիւնները, խորհ-
տնտեսութիւնների և սոցիալիստական դյուղա-
տնտեսության առաջավորների բոլոր այդ նվա-
ճումներն ու աշխատանքի մեթոդները ցույց են
տրւած Հայկական ԽՍՀ-ի պալիլիոնում:

„ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԽՍՀ“ ՊԱՎԻԼՈՆԸ

Կոլտնտեսութիւնների հրապարակում, հարեան
յեղբայրական Վրացական ու Ադրբեջանական հան-
րապետութիւնների պալիլիոնները միջև բարձրա-
նում և «Հայկական ԽՍՀ» պալիլիոնի մոնումեն-
տալ շէնքը: Նրա նախագծի հեղինակ՝ ԽՍՀՄ
Գերագույն Խորհրդի ղեկուսատ աբխտեկտոր
Կ. Ս. Հաւաբյանը և համահեղինակ՝ աբխտեկտոր
Ս. Ա. Սաֆարյանը պալիլիոնի ձևի ու մանրամաս-
նութիւնների մեջ արտահայտել են հայկական աղ-
դային աբխտեկտուրայի դէերը: Գլխաւոր մուտ-
քի մեծ նիշան և չքեղ արկադաները վորպես թե
հյուրասիրարար հաճախորդին հրաւիրում են պա-
լիլիոն: Գլխաւոր մուտքի մոտ քանդակադործա-
կան յերկու խումբ՝ հովիւր վոշխարներով և կոլ-
տնտեսուհի խաղողով, սիմվոլացնում են Հայ-
կական ԽՍՀ-ի դյուղատնտեսութիւն առաջատար
ճյուղերը:

Շէնքի պատրաստման և նրա աբխտեկտուրային
ձևաւորման համար ողտադործւել են Հայկական
ԽՍՀ-ում արդյունահանւող շինանյութերը: Յո-
կոյն ու աստիճանները յերեսապատւած են դորչ
դրանիտով: Արտաքին մանրամասնութիւնների հա-
մար ողտադործւել և Քոլադիրանի բաց գույնի
տրախիտը: Ներածական դահլիճի միջին մասի
հատակը պատւած և Հայաստանի գույնգույն

մարմարներով: Պավլիկոնի բարձր պատուհանների բրոնզե շքեղ ցանցերը զարդարված են Գոլադիրանի բաց-վարդադույն տրախտով:

Պավլիկոնն ունի յերեք դահլիճ — գլխավոր, 400 քառ. մետր, և յերկու փոքր՝ 200-ական քառ. մետր տարածությամբ: Գլխավոր դահլիճը թեթև հինգսլոյնոտանոց արկադայով բաժանված է յերեք մասի: Գլխավոր մուտքի դիմաց դրված է ընկեր Ստալինի սկուլպտուրան, վորը դրանիտից փորագրել է Հայկական ԽՍՀ արվեստի վաստակավոր գործիչ Ա. Մ. Սարգսյանը: Սկուլպտուրան դրված է հայկական պեյզաժը ներկայացնող հսկայական նկարի ֆոնի վրա: Այդ նկարը հանդիսանում է Հայկական ԽՍՀ արվեստի վաստակավոր գործիչ, չքանչանակիր Մ. Ս. Սարգսյանի գործը:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՆԱԽԱԶԵՂԱՓՈԽԱԿԱՆ ԱՆՑՅԱԼԸ [ՅԵՎ ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԻ ՊԱՅՔԱՐԸ ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՐ

Հայաստանը ցարկղմի ժամանակ մտնում էր Կովկասյան փոխարքայության կազմի մեջ: Հայաշխատավորների, ինչպես նաև մյուս ազգութայունների աշխատավորների համար, Ռուսաստանը ժողովուրդների բանտ էր: Ռուսական միապետությունը և տեղական ազգային բուրժուազիան դաժանորեն չահադործում էին հայ ժողովրդին, նրան պահում էին խավարի ու տգիտության մեջ: Ցարական կառավարությունը դիտակցաբար հրահրում էր ազգային յերկպառակություն, կաղմակերպում էր հայ-թուրքական կոտորածներ Անդրկովկասում:

Առաջին ստենդի Փոտոնյութերն ու փաստաթղթերը ցայտուն կերպով բնութագրում են Հայաստանի աշխատավորների դրությունը մինչև Խորհրդային իշխանության հաղթանակը: Լուսանդկարը ցույց է տալիս հանքագործների հյուժիչ աշխատանքը, վորոնք 16-ժամյա բանվորական որում իրենց մեջքով հանքերից կրում էին հանքանյութ և ջուր: Այդ հյուժիչ աշխատանքի համար ստանալով խղճուկ կոպեկներ, հանքագործները կիսաքաղց կյանք էին վարում: Ստենդի վրա բերված են գյուղացիների ամենադաժան չահադործումը բնութագրող նյութեր. գյուղացիներն աշխատում էին

վանքերի, տերտերների ու կալվածատերերի հողերում և ապրում եյին անասունների հետ միասին՝ առանց լուսամուտի դետնատներում: Գյուղացիների դրությունը վառ կերպով նկարագրված է հայ ժողովրդի տաղանդավոր պոետ Հովհաննես Թումանյանի բանաստեղծութայն մեջ, վորը բերված է ստեղծվել վրա —

«Ձեռքս պակաս, ուժքս հատած,
Հազար ու մի ցավի տեր,
Ինձ են նայում մերկ ու սոված
Մի տուն լիքը մանուկներ»:

Հայ ժողովրդի պատմությունը հազեցված է դյուղացիական հուզումներով և ապստամբություններով: Ռուս պրոլետարիատի հեղափոխական շարժման անմիջական ազդեցությամբ ծաղեց ու աճեց Հայաստանի աշխատավորների պայքարն իրենց հարստահարողների ու ստրկացնողների դեմ:

Կոմունիստական կուսակցության, նրա մեծ կազմակերպիչներ ու առաջնորդներ՝ ընկերներ Լենինի և Ստալինի ղեկավարությամբ հայ ժողովուրդը համառ պայքար մղեց ցարական միապետության, կալվածատերերի ու տեղական ազդային բուրժուազիայի դեմ: Հայաստանի բանվորների և դյուղացիների հեղափոխական շարժման անմիջական ղեկավարությունն իրագործեց ՌՍԴԲԿ Անդրկովկասյան կենտրոնն ընկեր Ստալինի ղեկավարությամբ:

Փաստաթղթերի ու թուղթիկների ֆոտոպատճեններում ցույց է տրվում նաև հայ ժողովրդի լավագույն զավակներ՝ ընկերներ Միկոյանի, Շահումյանի, Սպանդարյանի, Փիրուզյանի դերը հայ աշխատավորների հեղափոխական պայքարը ղեկավարելու գործում. ցույց է տրվում հեղափոխական

շարժման կենտրոնների կազմակերպումը Ալավերդում, Ղափանի հանքերում, Ալեքսանդրոպոլի յերկաթուղային արհեստանոցներում:

1905 թվին Հայաստանի աշխատավորները մեծ ուսն ժողովրդի հետ միասին պայքարի յերան ցարական միապետության դեմ: Ալավերդում, Բունալիթում, Խնձորեսկում, Լոռիում, Հաղպատում և այլ վայրերում բռնկվեցին դյուղացիական ապստամբություններ: Այդ ապստամբությունները դաժանորեն ճնշվեցին ցարական կառավարության կողմից:

1917 թվի փետրվարյան հեղափոխությունից հետո Հայաստանում իշխանության գլուխն անցան դաշնակները — ռազմատենչ հայ բուրժուազիայի հակահեղափոխական կուսակցությունը: Յերկրորդ ստեղծի նյութերն ու փաստաթղթերը բնութագրում են հայ ժողովրդի այդ ամենափոխերիմ թնամինների արյունոտ քաղաքականությունը և Հայաստանի աշխատավորների անտանելի ծանր վիճակը դաշնակների «կառավարության» ժամանակ: Իրենց «դաշնակցությունից կուսակցություն» անվանող այդ սանձարձակ բանդիտները Հայաստանը հասցրին ավերիչ պատերազմների՝ Թյուրքիայի, ինչպես նաև հարեան Վրաստանի ու Ադրբեջանի հետ, յերկրի ներսում կազմակերպեցին ազգամիջյան կոտորածներ: Ադրբեջանական բնակչությամբ հարյուրավոր դյուղեր վռնչացվեցին դաշնակցական մաուզերիստների բանդաների ձեռքով: Յերկրորդ հասավ տնտեսական ու կուլտուրական լիակատար անկման: Տիֆլիս և այլ հիվանդությունների համաճարակը հազարներով հնձում եր Հայաստանի աշխատավոր բնակչությունը: Նույնիսկ դաշնակցական «կառավարություն» այսպես կոչված խնամատարության մինիստրության պաշտոնական տվյալներով դաշնակների տիրապետության ժամանակաշրջանում Հայաստանի

բնակչութեան թիվը պակասեց 300 հազար հո-
դով: Յերեւան քաղաքում 1919 թվին բնակչութեան
յուրաքանչյուր 1.000 մարդուց մեռնում էր 204-ը:
Հայաստանը դարձել էր աղքատութեան, սովի ու
քայքայման յերկիր:

Հայաստանի բուլշևիկները Լենինի և Ստալինի
ղեկավարութեամբ, դաշնակների տիրապետութեան
ժամանակաշրջանում ևս գլխավորեցին Հայաստանի
բանվորներին ու գյուղացիներին պայքարը՝ դաշնակ-
ցական լուծը տապալելու և Սորհրդային իշխանու-
թյուն հաստատելու համար:

Փաստաթղթերի, լուսանկարների և նկարների
պատճենները ցույց են տալիս բանվորների ու գյու-
ղացիների ապստամբութունները դաշնակների դեմ
Լենինականում, Նոր Բայազետում, Զանգեզուրում,
Լոռիում, Ղաղախում և այլ շրջաններում:

1920 թվի նոյեմբերի 29-ին Հայաստանի աշխա-
տավորները բուլշևիկների կուսակցութեան ղեկա-
վարութեամբ, մեծ ուսու ժողովրդի ու յեղբայրա-
կան Ադրբեջանի աշխատավորութեան ոգնութեամբ
վերջնականապես կործանեցին դաշնակցական իշխա-
նությունը: Հաջորդութեամբ պսակվեց հայ ժողո-
վրդի պայքարը հանուն Սորհրդային իշխանու-
թեան: Հայաստանի վրա ծածանվեց Լենինի —
Ստալինի անսպարտեղի դրոշը: Հայ ժողովուրդն
ընդմիջտ ազատագրվեց դարավոր կարիքից ու
ստրկությունից:

«Միայն Սորհրդային իշխանութեան դադափարը
խաղաղություն և ազգային վերածնութեան հնա-
րավորութուն բերեց Հայաստանին» (Ստալին):

Ընկեր Ստալինն և ղեկավարել Հայաստանում բու-
լշևիկյան կաղմակերպություն ու Սորհրդային իշ-
խանություն ստեղծելու և ամրապնդելու գործը:
Նրան, լավաբույն բարեկամին, առաջնորդին և
ուսուցչին և պարտական հայ ժողովուրդը սոցիա-

լիստական խաղաղ շինարարութեան հնարավորու-
թեան համար: Ընկեր Ստալինի իմաստուն ղեկա-
վարութեամբ Հայկական ՍՍՀ-ի աշխատավորները —
հայերն ու ադրբեջանցիները, քրդերն ու ասորի-
ները, կուուցում են բերկրալի, կուլտուրական և
ուսնուր կյանք, համոզված կերպով գնում են դեպի
կոմունիզմի բարձունքները:

ԾԱՆԿՈՂ ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ — ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՄԻՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎԱՀԱՎԱՍԱՐ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆ Ե

Մեծ ռեյսեֆ քարտեղը այցելույին լրիվ դադարի արև տալիս Հայաստանի հարստությունների մասին, վորոնք ի սպաս են դրվել աշխատավորներին: Բուսական գոտիների և հողային-կլիմայական պայմանների հսկայական բազմազանությունը հնարավորություն է տալիս հաջողությամբ դարգացնել գյուղատնտեսության բազմաթիվ ճյուղերը— ջերմություն սիրող բամբակ, հարավային մրգերի կուլտուրաներ ու խաղողի թանկարժեք տեսակներ աճեցնելուց սկսած մինչև լեռնային անասնաբուծության դարգացումն Ալազյազի լանջերի ալպյան մարգագետիններում:

Այդ նույն քարտեղի վրա ցույց են տրված ողորդար հանձնարարների հարուստ հանքավայրերը, վորոնք գտնվում են գլխավորապես նախալեռնային ու լեռնային գոտում, և նրանց շահագործումը: Վերականգնվել ու ընդարձակվել են Ղափանի և Ալավերդու շրջանի պղնձահանքերը, վորոնք 1920 թվին հեղեղվել եյին նախկին «տերերի» — Փրանսիական կոնցեսիոներների կողմից: Մշակվում են Զանգեզուրի ու Դարալագյազի բազմամետաղային հանքանյութերը, վերջերս Փրեդուդանում հայտնաբերված մոլիբդենի համաթիւթենական նշանակություն

ունեցող վիթխարի պաշարները, Դավալույի և Համալույի բարձրորակ այն կրաքարի հարուստ պաշարները, վորը ծառայում է վորպես հումք նոր ստեղծված ցեմենտի հզոր արդյունաբերության համար:

Քարտեղի վրա ցույց են տրված շինանյութերի հանքավայրերը: Նորհրդային Հայաստանն ունի թանկարժեք դույնդույն մարմարների և ռեիկսենների բացառիկ բազմազան ասորտիմենտ: Այդ մարմարներով զարդարվել են Մոսկվայի մետրոյի կիևի և այլ կայարանները: Ալազյազի նախկին հրաբուխի սառած լավան ու մոխիրը տալիս են թանկարժեք շինանյութեր: Մահմուդուղի և Արթիկի տուֆերի պաշարի բազայի վրա ստեղծվել և շինանյութերի արդյունաբերություն: Այդ տուֆից կառուցվում են գեղեցիկ տներ վոչ միայն Հայաստանում, այլև յեղբայրական հանրապետությունների բազմաթիվ քաղաքներում ու Մոսկվայում (Գրքի Տունը, Թեթև արդյունաբերության Ժողովմատի շենքը): Նույնը նշանակություն ունեն նաև դրանիտի, բազալտի և տրախիտի հսկայական պաշարները:

Վոռոգումը, ինչպես և հողողտադործումը մինչև Հայաստանի խորհրդայնացումը հանդիսանում էր աշխատավոր գյուղացիներին ստրկացնելու և շահագործելու միջոց: Ջրի գիշատիչ ողորդումը հասցնում էր լավագույն հողերի ճահճացմանն ու անսխաբացմանը: Հաստատ հիշելով ընկեր Լենինի այն խոսքերը, վոր «Վոռոգումն ամենից ավելի յե հարկավոր և ամենից ավելի կվերատեսեղծի յերկրը, կվերածնի այն, կթաղի անցյալը, կամբացնի սոցիալիզմին անցնելը» — կուսակցությունն ու կառավարությունը հսկայական աշխատանք կատարեցին զաչնակների ավերած կանաչները վերականգնելու և վոռոգման նոր, հզոր ցանցի շինարարու-

Թյան դժով: 1914 թվին վոռոգվող տարածություններ կազմում եր 97 հազար հեկտար: Դաշնակների տիրապետության ժամանակ այդ տարածությունը կրճատվեց և հասավ մինչև 60,4 հազար հեկտարի: Վոռոգվող հողերի տարածությունը 1938 թվին կազմում եր 162 հազար հեկտար:

Քարտեզի վրա ցույց են տրված Հայաստանի դետերը և Սևանա լիճը, վորոնք հանդիսանում են եներդետիկայի ու վոռոգման ռեսուրսների հարուստ աղբյուրներ: Հիդրոեներգիայի ընդհանուր պաշարը կազմում ե 1 միլիոն ձիու ուժ: Դլխավոր դետերը՝ Սրաքսը, Զանգին, վորն իր սկիզբն առնում ե Սևանի լեռնային լճից, Արվաշայը և այլն, հանրապետությանը տալիս են հարյուր հազարավոր կիլո-վատ եներգիա: Հայաստանի դյուղատնտեսության զարգացման և դյուղատնտեսական կուլտուրաների բերքատվության բարձրացման գործում վոռոգումն ունի հսկայական նշանակություն:

Ոորհրդային իշխանության որոք վերականգնվել են դաշնակների ավերած Շվմիաձնի, Դալմայի, Աբուհայաթի և այլ կանալները: Կառուցվել ե վոռոգման նոր, խոշոր ցանց. Շիրակի՝ Լենինի անվան կանալը, Փոքր Սարգարաբաղի կանալը, Ստալինյան կանալը և այլն: Տասնյակ հազարավոր հեկտար նախկին անողտաղործելի հողեր և անապատներ դարձել են պտղատու և խաղողի ծաղկող այգիներ, դրադված են թանկարժեք տեխնիկական կուլտուրաներով:

Դիապոդիտիվ վրա ցույց ե տրվում վոռոգման ցանցի նոր կառուցվածքներից մեկը՝ Սարգարաբաղի կանալը: Այցելուն տեսնում ե, թե ինչպես հազարավոր հեկտար նախկին ամայի հողերը վոռոգման միջոցով դարձել են ծաղկող այգիներ:

Սակայն դետերի ու լճերի ջրերն ողտաղործվում են վոչ միայն վոռոգման համար: Այդ ջրերը տա-

լիս են եներգիա դյուղատնտեսական արտադրության աշխատատար բաղմաթիվ պրոցեսներն ելեկտրոֆիկացիայի յենթարկելու համար: Հայաստանի կոլտնտեսությունների 10 տոկոսն ոգտվում ե ելեկտրոեներգիայից: Դյուղական 30 հիդրոկայաններ և 90 յենթակայաններ՝ 6.752 կիլովատ ընդհանուր կարողությամբ սպասարկում են Հայկական ՍՍՀ-ի դյուղատնտեսությունը:

Հայաստանի հարյուրավոր դյուղեր, վորոնք յերբեք ելեկտրականություն չենին տեսել, լուսավորվեցին Իլլիչի տասնյակ հազարավոր լամպերով: Լուսանկարում ցույց ե տրված դյուղական հիդրոկայաններից մեկը՝ «Շադիգեսը»: Այցելույի առջևն են կաղրեր, վորոնք ցույց են տալիս ելեկտրոպլանտածը, հերկը և այլն:

Վոռոգման հետ մեկտեղ հսկայական աշխատանք ե տարված յերկիրն ելեկտրոֆիկացիայի յենթարկելու գծով: Քարտեզի վրա տրված ե նորակառույց խոշոր հիդրոկայանների ցանցը. Զորագեսը՝ 22.320 կիլովատ կարողությամբ, Յերգեսը՝ 6.960, Լենգեսը՝ 5.280, Քանաքեսը՝ 88.000 և այլն: Հայկական ՍՍՀ-ի ելեկտրոկայանների կարողությունը 1938 թվին կազմում եր 77,4 հազար կիլովատ՝ 1919 թվի 1,7 հազար կիլովատի դեմաց:

Յերրորդ ստենդի նյութերը ցույց են տալիս Հայաստանի դյուղատնտեսության սոցիալիստական վերակառուցումը: Մինչև հեղափոխությունը հողերի 70 տոկոսը պատկանում եր վանքերին, կալվածատերերին և կուլակներին: Հեղափոխությունից հետո Հայաստանի աշխատավոր դյուղացիները անվճար և առհավետ ողտաղործման համար ստացել են 2.494.000 հեկտար հող:

Արմատապես յիշխվել է Հայկական ԽՍՀ-ի գյուղատնտեսութեան ազդրոտեխնիկան: Լուսանկարով ցույց է տրված նախահեղափոխական «ազդրոտեխնիկան»: Հողը մշակվում էր արորով, բերքահավաքը կատարվում էր գերանդիններով, կալումը՝ կամերով: Յանքաշրջանառութեան, խոտացանութեան, շարքացանի, պարարտանյութերի ոգտադործման մասին վոչ մի հասկացողութիւն չունեին: Հայաստանի կոլտնտեսական գյուղացիութիւնը յուրացնում է արտադրութեան մեջ արմատացնում է առաջավոր ագրոնոմիական գիտութեան նվաճումները: Ահա սոցիալիստական հողադործութեան ագրոտեխնիկայի հիմնական ցուցանիշները 1937 թվին. 121,5 հազար հեկտար արհեստավար, 90,8 հազար հեկտար ցեղ, 70,7 հազար հեկտար շարքացան: Լայն կերպով կիրառվում է բամբակի արակտորային կուլտիվացիա, յարովիղացիա, կոմբայնային բերքահավաք և առաջավոր ագրոտեխնիկայի բազմաթիւ այլ ելեմենտներ:

Հայկական ԽՍՀ-ում գյուղացիական տնտեսութիւնների 91,8 տոկոսն ընդգրկվել է կոլտնտեսութիւններում: Յանքային տարածութեան 95,5 տոկոսը պատկանում է կոլտնտեսութիւններին: Առաջավոր տեխնիկայով հագեցված 15 խորհանտեսութիւնները հանդիսանում են որինակելի սոցիալիստական տնտեսութիւններ՝ ցեղական անասնաբուծութեան, պտղաբուծութեան, խաղողագործութեան և այլ ճյուղերի դժով: Հզոր տրակտորային պարկով և հազարավոր բարդ գյուղատնտեսական մեքենաներով սպառազինված 32 ՄՏ կայանները մշակում են կոլտնտեսային դաշտերը, արմատացնում են առաջավոր ագրոտեխնիկան:

Դահլիճի կենտրոնական մասի աջ կողմում դասավորված են նյութեր, վորոնք ցույց են տալիս ինդուստրիայի ծաղկումը Հայկական ԽՍՀ-ում: Ար-

դյունաբերական արտադրանքի տեսակարար կշիռը Ժողովրդական տնտեսութեան մեջ 1938 թվին կազմում էր 72 տոկոս՝ 1913 թվին 21,7 տոկոսի և 1919 թվին 10 տոկոսի դիմաց: 18 տարվա ընթացքում Հայաստանի արդյունաբերական շինարարութեան մեջ ներդրված է 585 միլիոն ռուբլի: Նորապէս ստեղծվել է հանքային, քիմիական, բամբակեղենի, կոնսերվի, կաուչուկի և ցեմենտի արդյունաբերութիւն, շինանյութերի արտադրութիւն և այլն:

Կառուցվել են առաջավոր արդյունաբերական ձեռնարկութիւններ, վորոնք հագեցված են տեխնիկայի վերջին խոսքի համաձայն. Կիրովականի քիմիական կոմբինատը, Դալալույի ցեմենտի գործարանը, Ալավերդու պղնձի կոմբինատը և այլն: Դիտողի առջևն է 1939 թվին շարք մտնող սինթետիկ կաուչուկի գործարանի՝ քիմիական արդյունաբերութեան այդ գիգանտի կարբիտի ցեխի մակույթը:

Իրագործելով կուսակցութեան դերեկտիւն արդյունաբերական ձեռնարկութիւնները հումքի աղբյուրներին մոտեցնելու մասին, կառուցվել են անդի ու թեթեւ ինդուստրիայի հզոր ձեռնարկութիւններ. Լենինականի տեքստիլ Փարբիկան, մսի կոմբինատը, ծխախոտի գործարանը, կոնսերվի գործարանը Յերեւան քաղաքում և այլն:

Սինթետիկ կաուչուկի, քիմիական պարարտանյութերի, պղնձի, տեքստիլ գործվածքների հաւրուստ ասորտիմենտի բնական նմուշները ցույց են տալիս Հայկական ԽՍՀ-ի արդյունաբերական արտադրանքի վիթխարի աճումը:

Ներածական-քաղաքական բաժնի յեղրափակիչ թեման նվիրված է հայ Ժողովրդի ձեռով աղբային և բովանդակութեամբ սոցիալիստական կուլտու-

րայի ցուցադրմանը: Հայաստանը դառնում է համատարած դրադիտութեան յերկիր: 1937 թվին բնակչութեան 93 տոկոսը դրադետ եր, մինչդեռ 1913 թվին դրադետ եր բնակչութեան 15 տոկոսը, իսկ 1919 թվին՝ 10 տոկոսը: Տասն անգամ աճել ե տարրական ու միջնակարգ դպրոցներում սովորողների թիվը: Ստեղծվել ե իր արտադրական-տեխնիկական ինտելիգենցիան: Մինչև հեղափոխութիւնը Հայաստանում չկար վոչ մի բարձրագույն ուսումնական հաստատութիւն: Խորհրդայնացումից հետո 8 բուհերը յերկրին տվել են 5-898 բարձրորակ մասնագետներ, այդ թվում 1-539 ազրոնոմներ, զոոտեխնիկներ և անասնաբուժներ:

Ստեղծվել ե դիտահետազոտական հիմնարկների լայն ցանց. ԽՍՀՄ Գիտութիւնների ակադեմիայի ֆիլիալ, անասնաբուծութեան, դաշտավարութեան, լազողադործութեան, պտղաբուծութեան փորձնական կայաններ, սելեկցիոն կայաններ, տասնյակ հենակետներ շրջաններում և խորհտեսութիւններում: Հարյուրավոր դիտական աշխատողներ սերտորեն կապված սոցիալիստական դշողատեսութեան հետ աշխատում են կուլտուրաների բերքատուութեան և անասունների մթերատուութեան բարձրացման վրա:

Մինչև հեղափոխութիւնը Հայաստանում չկար վոչ մի մշտական թատրոն: Խորհրդային իշխանութեան որոք ստեղծվել են Ոպերայի և բալետի պետական թատրոն, հայկական, ռուսական, ադրբեջանական, քրդական դրամատիկ թատրոններ և տասնյակ շրջանային թատրոններ: Ակադեմիկ-արխիտեկտոր Թամանյանի նախագծով Յերեան քաղաքում ավարտվում ե Ոպերայի և բալետի Սպենդեհարովի անվան պետական թատրոնի շէնքի շինարարութիւնը: Պավլիկոնի դահլիճում ցուցադրվում ե այդ շէնքի մակետը:

Ստեղծվել ե կուլտուր-լուսավորական հիմնարկների լայն ցանց. 531 դրադարան, 484 ակումբ, հնչյուն կինոներ, թանգարաններ և այլն: Բուժական ու սանիտարական հիմնարկների լայն ցանցը սպասարկում ե բնակչութեանը: 1938 թվին Հայաստանում դործում ելին 72 բուժական ստացիոնար հիմնարկներ 2-691 մահճակալներով՝ 1913 թվի 17 հիմնարկների և 178 մահճակալների դիմաց:

Խոշոր չափով զարգացել ե ֆիզկուլտչարթումը. 22-000 ֆիզկուլտուրնիկներ պարապում են 536 խմբակներում: Հայկական ԽՍՀ-ի ֆիզկուլտուրնիկների թվումն են համաշխարհային ղեկորդսմեններ-ծանր աալետներ Համբարձումյանն ու Մանուկյանը:

Դահլիճի կենտրոնական մասի վերջին ստեղծ հատկացվել ե Ժողովրդական ստեղծագործութեան եքսպոնատներին: Իր ամբողջ պատմութեան ընթացքում հայ Ժողովուրդը հորինել ե շնորհալի յերգեր, լեդենդներ, զրույցներ: Հայ Ժողովրդի նշանավոր եպոս «Սասունցի Դավիթը» այժմ դառնում ե վոչ միայն Հայաստանի, այլև Խորհրդային Միութեան բոլոր յեղրայրական հանրապետութիւնների աշխատավորների սեփականութիւնը: Միայն Խորհրդային իշխանութեան որոք սկսվեց հայ Ժողովրդի բաղմակողմանի ստեղծագործութեան իսկական ծաղկումը, Ժողովուրդ, վորն աղատադրվել ե դարավոր ճնշումից ու ստրկութիւնից:

Մետաքսի, արծաթի, պղնձի վրա կատարված դեղարվեստական աշխատանքների նմուշների կողքին ցույց են տրված դորդի լավագույն վարպետների աշխատանքները: Կոմունիստական կուսակցութեան և նրա մեծ առաջնորդ ընկեր Ստալինի նկատմամբ անսահման սիրով ու նվիրվածութեամբ են համակված Ժողովրդական վարպետների լավագույն

ստեղծագործությունները: Ահա մի գորգ ընկեր
Ստալինի պորտրետով, գորգեր ընկեր Ստալինի
մերձավոր զինակիցներ՝ ընկերներ Մոլոտովի ու
Միկոյանի պորտրետներով:

Աշխատավորների մեծ առաջնորդներ Լենինին ու
Ստալինին են նվիրել իրենց լավագույն ստեղծա-
գործությունները ժողովրդական յերգիչները —
աշուղները: Ծաղկող հայրենիքի մասին, յերջանիկ
կյանքի մասին են յերգում Հայաստանի աշուղները:

ԽԱՂՈՂԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆԸ — ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԽՍՀ-Ի ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՋԱՏԱՐ ՀՅՈՒՂՆ Ե

Այս բաժնի եքսպոնատները տեղավորված են
գլխավոր դահլիճի աջ կողմում: Հայկական բնորոշ
որնամենտներով թեթև սյունաշարը բաժանում է
այս մասը գլխավոր դահլիճի կենտրոնական մասից:

Սաղոդագործությունն ու գինեգործությունը հայ
ժողովրդի հնագույն զբաղմունքն է: Պրիմիտիվ
տեխնիկան, խաղողի այգիների ցրվածությունը,
մանր, տնայնագործական յեղանակի գինեգործու-
թյունը, աշխատավորության դաժան շահագործու-
մը հանդիսանում էին նախահեղափոխական խաղո-
ղագործության բնորոշ առանձնահատկություննե-
րը: Իմպերիալիստական սպտերազմի ժամանակա-
շրջանում խաղողի այգիների տարածությունը և
գինու-կոնյակի արտադրությունը համարյա թե վո-
չընչի հավասարվեցին: Գյուղատնտեսության սո-
ցիալիստական վերակառուցումն ապահովեց Հայ-
կական ԽՍՀ-ի խաղողագործության բուռն զարգա-
ցումը: Սաղողի այգիների տարածությունն աճեց և
1938 թվին հասավ մինչև 13,9 հազար հեկտարի՝
1919 թվի 4,2 հազար հեկտարի գլխաց: Սաղողի
այգիների համար ողտագործվել է 1.882 հեկտար
անուշադրության մատնված կիսաանապատային հո-
ղեր: Լայն կերպով կիրառվում է նոր ագրոտեխնի-
կան (եղեկտրոպլանտաժ, միջշարային խնամքով

մշակում, քիմիական պարարտացում, պայքար հիվանդությունների ու վնասատուների դեմ), վորը բարձրացնում է խաղողի բերքատվությունը հեկտարից մինչև 75 ցենտներին՝ 1919 թվի 45 ցենտներին դիմաց:

Ստենդին վրա ցույց են տրված տեղական խաղողի կարևորագույն տեսակները և արտադրություն մեջ արժատացվող յեվրոպական տեսակները: Այստեղ են խարջի խաղողի չաքարով առատ խիտ վողկուղները, մսխալի և ասկյարի խաղողների լուսաթափանց ճուրղերը, քիշմիշի դեղին, վարդագույն, սև ու սպիտակ անկորիզ տեսակները, ճիլար, հաչաբաշ և այլն: Ցույց են տրված մասսայական արտադրության մեջ արժատացվող յեվրոպական լավագույն տեսակները — մուսկատ, սերսիալ, Ֆուրմինդ, սեմիլիոն:

Տնայնագործական յեղանակով խաղողը վերամշակելու փոխարեն կաղմակերսվել է զինու-կոնյակի հզոր արդյունաբերություն: Կառուցվել են զինու-կոնյակի մեխանիզացիայի յենթարկված 12 խոշոր գործարաններ: Մակետների ձևով ցույց է տրված խաղողի վերամշակման հին տնայնագործական յեղանակը և առաջավոր տեխնիկայով սպառազինված ու մեխանիզացիայի յենթարկված զինու-կոնյակի նոր գործարանը՝ մեկն այն 12 գործարաններից, վորոնք 1938 թվին տվել են 1.170,0 հազար դեկալիտր զինի՝ 1913 թվի 187 հազարի և 1919 թվի 10,5 հազարի դիմաց: Ցուցադրվում է զինու-կոնյակի արդյունաբերության արտադրանքը՝ բարձրորակ զինիների ու կոնյակների զանազան տեսակներ:

Տիրապետելով առաջավոր ագրոտեխնիկային, Հայկական ԽՍՀ-ի կոլտնտեսություններն ու խորհտնտեսությունները ստանում են խաղողի բարձր և կայուն բերք: Այս բաժնում ցույց են տրված խա-

ղողագործության լավագույն տնտեսությունները և առաջավորների նվաճումներն ու աշխատանքի մեթոդները:

Բաժնի առաջին ստենդը հատկացված է Արարատտրեստի № 3 խորհտնտեսության եքսպոնատներին: Այդ խորհտնտեսությունը իրավացիորեն համարվում է մեխանիզացիայի յենթարկված այնպիսի խոշոր տնտեսության որինակ, վորը յուրացրել է առաջավոր ագրոտեխնիկան և զիտություն նվաճումներ: Խորհտնտեսությունը ծառայում է վորպես բազա բարձրորակ զինիների արտադրության համար: Խորհտնտեսությունն ունի 104 հեկտար բերքատու և 144 հեկտար յերիտասարդ այգիներ: Բնական նմուշները ցույց են տալիս խորհտնտեսության խաղողի ասորտիմենտը: Տեղական թանկարժեք տեսակների հետ մեկտեղ (խարջի, ճիլար) խորհտնտեսությունը յուրացնում է նոր յեվրոպական տեսակներ (մուսկատ, սեմիլիոն, սերսիալ դեմադերա և այլն): Սակավարժեք տեսակները պատվաստման միջոցով փոխարինվում են նոր տեսակներով:

Խորհտնտեսությունը 1938 թվին 104 հեկտար տարածությունից ստացել է 65-ական ցենտներ բարձրորակ խաղող: Պահպանելով յերիտասարդ տունկերի 95 տոկոսը, խորհտնտեսությունը ստացել է վաղերի 75 սանտիմետր միջին տարեկան աճ:

Առավել աշխատատար պրոցեսների մեխանիզացիան, առաջավոր ագրոտեխնիկայի յուրացումը, ուշադիր յնամքը և աշխատողների հոգատար վերաբերմունքը բույսերի նկատմամբ ապահովեցին այդ տնտեսության հաջողությունը:

Գեղատեսիլ պաննոն ցույց է տալիս խորհտնտեսության խաղողի այգիները՝ առատ բերքի հավաքման մոմենտին:

Խորհտնտեսությունը կիրառում է խաղողագործությունն առաջավոր տեխնիկա, կատարում է 70—90 սանտիմետր խորություն մը պլանտաժ՝ բարդ ելեկտրոգունթաններով։ Խաղողի այգիները քամիներից պաշտպանելու համար աճեցնում է բրդաձև բարդենիններ, թթենու և դեղիչալի տունկերի շարքեր։ Խորհտնտեսությունն անցել է չալերային սխեմաին և թփերի հովհարային ձևավորմանը, վերոնք հնարավորություն են տալիս մեխանիզացիայի յենթարկել միջնարային մշակումը և խաղողի վազերի խնամքը։ Տրակտորային դուլաններով զարնանը կատարվում է միջնարային հերկում՝ 14—16 սանտիմետր խորությամբ։ Տրակտորային հզոր կուլտիվատորները փխրացնում են խաղողի այգիների շարքերի միջի հողը։

Խաղողի թփերի աճումն ուժեղացնելու համար նրանք աղատվում են ավելորդ վազերից և յերես արմատներից։ Լայն կերպով կիրառվում է հանքային և աղբային պարարտացումը։ Սուպերֆոսֆատ տրվում է հեկտարին 4,4 ցենտներ, սուլֆատ ամոնիյ՝ հեկտարին 4 ցենտներ։ Սեզոնի ընթացքում, նայած հողային պայմաններին, խաղողի այգիները 6—10 անգամ ջրվում են՝ շարքերի մեջ համատարած ջուր բաց թողնելու կարգով։

Խորհտնտեսության աշխատողները խոշոր ուշադրություն են դարձնում խաղողի հիվանդություններն ու վնասատուները կանխելու և նրանց դեմ պայքարելու դործին։ Մայիսին և հուլիսին ձիու, մոտորային և տրակտորային սրակիչներով խաղողի այգիները սրակվում են բորդոյան հեղուկով։ Սեզոնում յերկու անգամ խաղողի թփերը փոշոտվում են ծծումբով։ Բացի դրանից հունիսին վազերը

Արարատուրեստի № 3 խորհտնտեսության ստեղծը։

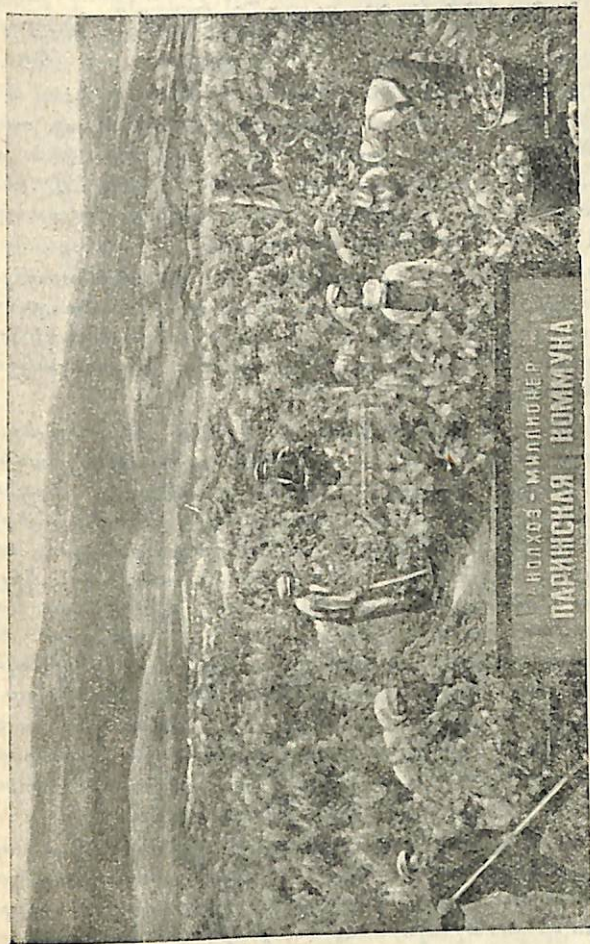
արկվում են անաբաղին — սուլֆատով և նիկոտին-սուլֆատով:

Պորհտնտեսութունը հիանալի խաղող է մատակարարում գինեգործարանին: 1938 թվին հանձնված է 6.329 ցենտներ (88 տոկոս) առաջին տեսակի է միայն 919 ցենտներ (12 տոկոս) յերկրորդ տեսակի խաղող: Բնական նմուշներով ցույց է տրված խորհտնտեսության առատ և բարձրորակ բերքը, տեղական ու յեվրոպական տեսակների խաղողի հյուսթալի վողկողներ և նրա վերամշակված արտադրանքը՝ հիանալի գլնների հարուստ ասորտիմնտ:

Լայն կերպով ցույց է տրվում Ղամարլուլի շըրջանի «Փարիզյան կոմունա» միլիոնատեր կողտընտեսության աչխատանքը: Այդ կողտնտեսությունը 1938 թվին 181 հեկտարից ստացել է 125-ական ցենտներ խաղող՝ ցուցահանդեսին մասնակցելու համար սահմանված 65 ցենտներ ցուցանիչի գիմաց: 1938 թվին կողտնտեսությունը պետությանը հանձնել է 1.664 տոննա խաղող — պլանի 330 տոկոսը: Կողտընտեսության համախառն յեկամուտը 1937 թվին յեղել է 1.377 հազար ռուբլի, 1938 թվին՝ 2.700 հազար ռուբլի: Միայն խաղողագործությունից կողտնտեսությունը 1938 թվին ստացել է 1.932 հազար ռուբլի:

Մեծ ֆոտո-պաննոյի վրա ցույց են տրված կողտընտեսության այն առաջավորների աչխատանքի մեթողները, վորոնք ստացել են ռեկորդային բերք: Այցելուն տեսնում է կայուն և ռեկորդային բերքն ապահովող ագրոտեխնիկական բոլոր հիմնական միջոցառումները. դարնանային խորը փորումը, այդու ժամանակին ետումը, ջրումը, ամառային հատումը և այլն:

Կողտնտեսությունը հատուկ ուշադրություն է դարձնում խաղողի այգիների հիվանդությունները

«Խորհրդային Միություն» թերթի ֆոտո-պաննոյի վրա ցույց են տրված կողտնտեսության առաջավորների աչխատանքի մեթողները:

կանխելու միջոցներին: Սեզոնի ընթացքում խաղողի այգիները յերեք անգամ սրսկվում են բորբոսյան հեղուկով: Ուղեկումի դեմ պայքարելու համար խաղողի թփերը փոշոտվում են ծծումբով:

Հեկտարից 125 ցենտներ կոլտնտեսության ստացած բերքը դեռևս սահման չէ: Դրա մասին է խոսում լավագույն առաջավորների փորձը: Ուրինակ ողակավար ընկ. Սարգսյանը 5 հեկտարից ստացել է 172-ական ցենտներ խաղող:

Կողովներում ցուցադրվել են կոլտնտեսության ընական եքսպոնատները—հյուսիսի և անուշահամ խաղող, թարմ պտուղներ, զանազան տեսակի չոր մրգեր, պտուղներից ու խաղողից վերամշակված մթերքներ:

Ունեոր, կուլտուրական կյանք են վայելում «Փարիզյան կոմունա» կոլտնտեսության անդամները: Անցյալ տարվա համեմատությամբ կրկնապատկվել են կոլտնտեսականների յեկամուտները: 1938 թվին կոլտնտեսականները յուրաքանչյուր աշխորին ստացել են 18 ուրբի դրամ, 3,5 կիլոգրամ խաղող և բաղմաթիվ այլ մթերքներ: Կոլտնտեսությունը կառուցել է նոր ախումբ 800 մարդու համար, տրանսֆորմատորային յենթակայան, բամբակի չորանոցներ: Կոլտնտեսությունն ունի իր դպրոցը, գրադարանը, ախումբը, ստագրինը և խրճիթ-լաբորատորիան, վորն աշխատում է կոլտնտեսային այգիների ու դաշտերի բերքատրվության հետադա բարձրացման համար:

Նրա կողքին Վաղարշապատի չրջանի «Պայքար» կոլտնտեսության ստենդն է: Այս կոլտնտեսության որինակով ցույց է տրված յերիտասարդ այգու խնամքի առաջավոր ագրոտեխնիկան: Կոլտնտեսությունը տնկել է 28 հեկտար խաղողի նոր յերիտասարդ այգիներ: 2,2 հեկտար տարածությամբ

հատուկ հողամասում աճեցվում են 200 հաղարտուններ՝ խաղողի նոր այգիներ տնկելու համար:

Ֆոտո-պաննոյի վրա այցելուն տեսնում է, թե ինչպես է կատարվում հողի մշակումը, դարնանային խորը փորումը և միջարային բաղմապատիկ քաղհանը, ինչպես է պարարտացվում հողը կոմպոստով (հեկտարին՝ 55 տոննա) և սուպերֆոսֆատով (հեկտարին՝ 0,5 տոննա): Ուաղողի թփերը ձմռան ամիսներին թաղվում են՝ սառնամանիքներից պաշտպանելու համար:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԽՍՀ-Ի ՊՏՂԱԲՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆԸ

Գլխավոր դահլիճի ձախ մասում տեղավորված են պտղաբուծության բաժնի եքսպոնատները, վորոնք ցույց են տալիս, թե ինչպես Հայաստանի բոլշևիկները դործով կիրառում են բնության մեծ բարեփոխիչ Ի. Վ. Միչուրինի ղեկիցը — «Մենք չենք կարող բնությունից գլխաբուծություն սպասել, մեր խնդիրն է այն վերցնել բնությունից»:

Մինչև հեղափոխությունը Հայաստանի պտղաբուծության մեջ տունկերի ավելի քան 80 տոկոսը դռնվում էր $\frac{1}{8}$ հեկտարից պակաս տարածությունում հողակտորներում: Գերակշռում էին սակավարժեք տեսակները: Բերքն անկայուն ու ցածր էր: Դաշնակների տիրապետության ժամանակաշրջանում պտղատու այգիները կրճատվեցին և հասան մինչև 1,5 հազար հեկտարի՝ 1913 թվի 4,4 հազար հեկտարի ղեմաց:

Միայն խորհրդայնացումից հետո յե սկսվում Հայկական ԽՍՀ-ի պտղաբուծության վերականգնումն ու բուռն զարգացումը: Ստալինյան յերկու հնդամյակների ընթացքում պտղատու այգիների տարածությունն ավելացավ 883 տոկոսով (մինչև 14 հազար հեկտար): Պտղատու այգիների 60,7 տոկոսը գտնվում է սոցիալիստական սեկտորում:

Կաղմակերպվել է պետական ու կոլտնտեսային տնկարանների լայն ցանց, վորոնք տարեկան բաց են թողնում հարյուր հազարավոր տունկեր: Միչուրինյան արժեքավոր տեսակները լայնորեն արմատացվել են լեռնային շրջաններում: Ծաղկող այգիները տարածվել են Ալադյաղի բարձունքի լանջերին, դաժան կլիմա ունեցող շրջաններում, այնտեղ, ուր առաջ չէին աճում պտղատու ծառեր:

Սոցիալիստական պտղաբուծության բաղայի վրա ստեղծվել է առաջավոր տեխնիկայով հագեցված կոնսերվի հզոր արդյունաբերություն: 1938 թվին այդ արդյունաբերությունը տվել է 18 միլիոն բանկա բարձրորակ կոնսերվաներ:

Յուցադրված է Հայկական ԽՍՀ-ի սոցիալիստական պտղաբուծության արտադրանքը բնական կան բարձրորակ պտուղներ — նարինջի, զաֆրանի հոջաբալի որդեգներ, խոշոր և անուշամ ծիրանների կալի որդեգներ, խոշոր և անուշամ ծիրանների կանաչան տեսակներ, նուռ և թուզ, հյուսթալի տանձեր և բաղմաթիվ այլ պտուղներ: Կոլտնտեսություններն ու խորհտնտեսությունները համառ պայքար են մղում նախկին ամայի հողերն ու անառիկ ժայռերը ծաղկող այգիների վերածելու համար, հասնում են կայուն և ռեկորդային բերքի:

Եքսպոնենտների մեջ առանձին հետաքրքրություն են ներկայացնում Կոնսերվտրեստի № 3 խորհտնտեսությունը: Ստեղծվել վրա այցելուն տեսնում է այդ խորհտնտեսության ղեղատեսիլ պաննոն, նրա պլտղատու այգիները, հիանալի զարդացած որդեգի ու ծիրանի ծառերի ղեղեցիկ շարքերը: Մրդի ծանրությունից կորացել են ձյուղերը: Հավաքվում է առատ բերքը:

Ընդամենը մի քանի տարի առաջ այս խորհտնտեսության տեղում Սարդարաբաղի անապատի տեսության տեղում: Ավաղի ու քարերի մեջ աճում էր մերկ ավաղն էր: Ավաղի ու քարերի մեջ աճում էր միայն ուղտի խոտ: Ամբողջ տարվա ընթացքում

այստեղ տեղում են 250 միլիմետրից վոչ ավելի միջնորտային տեղումներ: Կառուցված Սարգարադի խոշոր կանալը ջուր տվեց անապատի ցամաքած և աղոտված հողերին: Եկրանի վրա այցելուն տեսնում է տոթակեղ անապատը հաղթողների և խորհրտանսուլթյան ծաղկող այգիները ստեղծողների հերոսական աշխատանքը:

Տարածության ընդհանուր խորը պլանտաժից հետո հարթվել է դեաինը և ապա փորվել են փոսեր ծառեր տնկելու համար: Ծառերը տնկելիս փոսերը լցվել են խկական հողամասից տեղափոխված հողով: Ամեն տարի մարտին և նոյեմբերին կատարվում է միջշարային խնամքով փխրացում: Լաշն կերպով կիրառվում են հողի խոնավությունը պահպանելու միջոցառումները: Որինակ, 1938 թվին հողի խոնավությունը պահպանելու միջոցառումներ կիրառվել են 425 հեկտար տարածության վրա:

Սեղոնի ընթացքում պտղատու ծառերը 3 անգամ սրսկվում են բորբոսյան հեղուկով և 2 անգամ՝ անաբաղին-սուլֆատով:

Գարնանը կատարվում է ծառի ճյուղերի մաքրումը ու ձևավորումը: Խորհրտանսուլթյունում ընդունված է ծառերի թասային և լիդերային ձևավորումը:

Չնայած ընության դաժան պայմաններին, № 3 խորհրտանսուլթյան աշխատողները պահպանել են յերիտասարդ տունկերի 95 տոկոսը և հասել են յերիտասարդ չիվերի 50—60 սանտիմետր տարեկան միջին աճի: Բազմաթիվ ծառեր արդեն մտել են պտղաբերության չրջանը և տալիս են հիանալի անուշահամ պտուղներ:

Խորհրտանսուլթյան բրիգադիր ընկ. Հովհաննիսյանը 73 հեկտար տարածության վրա պահպանել է յերիտասարդ տունկերի 99,6 տոկոսը և ստացել է յերիտասարդ չիվերի տարեկան 60 սանտիմետր

Կոնսերվատորիա № 3 խորհրտանսուլթյան ստեղծը:

ած: Ընկ. Հարությունյանը 23 հեկտար տարածությունից ծառերի պտղաբերության առաջին տարվա ընթացքում ստացել է հեկտարից 29 ցենտներ դեղձ, չի չորացրել վոչ մի յերիտասարդ տունկ և ստացել է մեկ տարեկան չիվերի 90 սանտիմետր միջին աճ:

Որհանտեսության արտադրանքը լայն կերպով ցուցադրված է բնական նմուշներով:

№ 3 խորհանտեսության աշխատանքի փորձը կողմի անսպասալին վիթխարի տարածությունների յուրացմանը վոչ միայն Հայաստանում, այլև յեղբայրական մյուս հանրապետություններում:

Հայկական ԽՍՀ-ի պտղաբուծության բնադավառում աշխատողների առաջ հերթի յե դրված մի հոյակապ խնդիր — յուրացնել Մեծ Սարդարաբադի 200.000 հեկտար անսպասալին հողերը: Այդ անսպատի մոտյլ ավաղների տեղում չուտով կտարածվի հսկայական ծաղկող այգի, վորը Որհուրդների Յերկրի աշխատավորներին կտա հաղարավոր տոննա հրաշալի մրգեր:

Յեթե № 3 խորհանտեսության աշխատողներին կարելի յե անվանել անսպատի հաղթողներ, այլա Մեղրու շրջանի «Նոր կյանք» կոլտնտեսության առաջավորներին կարելի յե համարել լեռների նվաճողներ: Այս կոլտնտեսությունը դտնվում է Իրանի սահմանի լեռներում: Նա միացնում է 225 տնտեսություն և ունի ընդամենը 145 հեկտար հող: Պտղաբուծության բաժնի յերկրորդ ստենդը ցույց է տալիս այս կոլտնտեսության աշխատանքը:

«Նոր կյանք» կոլտնտեսությունը 1937 թվին ստացել է հեկտարից 158 ցենտներ, իսկ 1938 թվին՝ հեկտարից 150 ցենտներ բարձրորակ դեղձ: Առաջին հանդի բրիգադիր ընկ. Մուրադյանը 1937 թվին յուրաքանչյուր հեկտարից ստացել է 200 ցենտներ, իսկ 1938 թվին՝ 240 ցենտներ սալամի և

զաֆրանի բարձրորակ դեղձ: Յերբորդ բրիգադայի ողակավարուհի ընկ. Մանուկյանը 1,5 հեկտար այգուց 1937 թվին ստացել է 209 ցենտներ, իսկ 1938 թվին՝ 225 ցենտներ դյուսդի, սալամի և զաֆրանի դեղձ:

«Նոր կյանք» կոլտնտեսությունը ստացել է խաղողի բարձր բերք և յուրացրել է նաև արախիսի նոր կոլտուրան: 1938 թվին 5,5 հեկտար տարածությունից ստացել է հեկտարից 22 ցենտներ արախիս: Կոլտնտեսությունում որինակելի կերպով կադմակերպվել է շերամապահությունը: 1938 թվին 175 տուփ դրնայից կոլտնտեսությունը ստացել է 10.414 կիլոգրամ բոժոժ՝ 104.715 ուրբի դումամբով:

Տարեց տարի աճում են կոլտնտեսության յեկամուները և կոլտնտեսականների աշխորի արթեքը: 1938 թվին ընթացքում յուրաքանչյուր աշխատունակ կոլտնտեսական միջին հալով վաստակել է 300 աշխոր: Միայն դրամով կոլտնտեսականները ստացել են 1935 թվին՝ 7 ուրբի 21 կոպեկ, 1936 թվին՝ 10 ուրբի 35 կոպեկ և 1937 թվին՝ 12 ուրբի 10 կոպեկ:

Պտղաբուծության բաժնի վերջին ստենդի վրա ցույց են տրված յերիտասարդ տունկերը խնամող առաջավորների նվաճումներն ու աշխատանքի մեթոդները: Այստեղ ցուցադրված են Շահումյանի անվան մերձքաղաքային կոլտնտեսության եքսպոնատները: Այս կոլտնտեսությունը 15 հեկտար տարածության վրա պահպանելով նորատունկերի 97 տուկոսը, ստացել է յերիտասարդ չիվերի 55—60 սանտիմետր աճ: Հսկայական Փոտո-պանոյի վրա ցույց է տրված կոլտնտեսային այգու ընդհանուր տեսարանը: Ցուցադրվում են նորատունկերի խնամքի մեթոդները. հողի լնամքով մշակումը, տունկերի մերձքնային շրջանների յեռապատիկ փորումը,

վոճադրով պարարտացումը և այլ ագրոճեռնարկումներ, վորոնք ապահովում են յերիտասարդ սունկերի պահպանումը:

Կոլտնտեսութիւնը հասել է բարձր ցուցանիշների նաև խողովադործութեան, բանջարաբուծութեան և առվույտի դժով:

Նշանակալից է այս կոլտնտեսութեան պատմութիւնը: Նրա անդամները Թիւրքիայի Արեւ դյուղի նախկին բնակիչներ են, վորտեղից նրանք ստիպւած եյին իմպերիալիստական պատերազմի տարիներին դադրել Յեմրուպա: Նրանցից շատերն այնտեղ չկարողացան աշխատանք դտնել և մի կերպ քարշ եյին տալիս դադրեալիւնների խղճով կյանքը: Հայաստանում Խորհրդային իշխանութիւն հաստատուելուց հետո արեւցիները շտապեցին Խորհրդային Հայաստան: Խորհրդային կառավարութեան ոճանդակութեամբ նրանց յերազն իրադործիւց: Յերեան քաղաքի մօտ նրանք կադմակերպեցին մի ավան՝ տալով նրան Նոր Արեւ անունը: Այստեղ, Խորհրդային Հայաստանում, նրանք դտան իրենց իսկական հայրենիքը և կոլտնտեսութեան մեջ միացած կառուցում են իրենց ուրախ ու յերջանիկ կյանքը:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԽՍՀ-Ի ԱՆԱՍՆԱԲՈՒԾՈՒԹՅԱՆ ՎԵՐԵԼԲԸ

Պալիլիոնի յերկրորդ դահլիճում տեղաւորւած են անասնաբուծութեան եքսպոնատները: Հայկական ԽՍՀ-ն հարուստ է լեռնային ալպյան մարդագետիւններով և արոտավայրերով: Այդ հնարավորութիւն է տալիս լայնորեն զարգացնել հանրապետութեան անասնաբուծութիւնը: Գյուղատնտեսութեան սոցիալիստական վերակառուցման տարիների ընթացքում 1919 թվի համեմատութեամբ ձիերի քանակն աւելացել է 2½ անգամ, վոչխարների և խոշոր յեղջուրավոր անասունների գլխաքանակը կրկնապատիւլել է: Հայկական ԽՍՀ-ում գոյութիւն ունեն 693 կաթնասրանքային, 517 վոչխարաբուծական և 364 ձիաբուծական կոլտնտեսական ֆերմաներ: Տեղական սակաւ մթերատու անասունները բարելաււում են բարձր մթերատութեամբ կուլտուրական ցեղերով: Լայն կերպով կիրառւում է անասունների արհեստական սերմնաւորումը՝ խորհրդային առաջավոր գոտեխիկական գիտութեան նվաճումը: Միայն 1938 թվին արհեստականորեն սերմնաւորւած են 254 հազար գլուխ մանր յեղջուրավոր և 9.100 գլուխ խոշոր յեղջուրավոր անասուններ:

Դահլիճի առաջին ստենդը հատկացւել է ձիաբուծութեան հաջողութիւնների ցուցադրմանը: Ձիերի

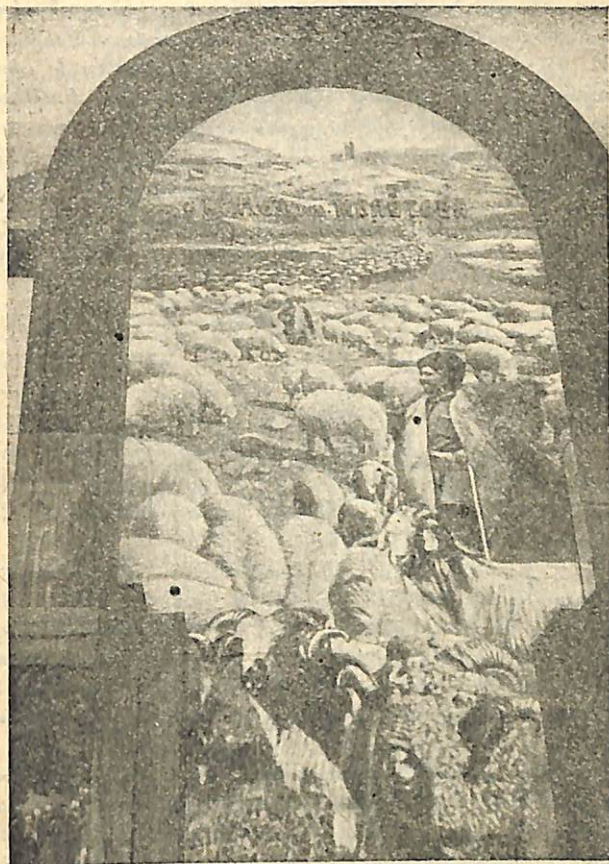
խարների զլխաքանակը: 783 վոչխարներից կոլտնտեսությունը ստացել է 877 դառ և մինչև կաթից կտրելու մոմենտն աճեցրել է 874 դառ: Վոչխարների զլխաքանակը Ֆերմայում 1935 թվի 471-ից աճել է 1938 թվին հասել է մինչև 2.043-ի:

Վոչխարների ամբողջ զլխաքանակն ապահովված է վերջերս կառուցված տիպային վոչխարանոցներով: ՎԱՖ-ի համար առանձնացվել է կոշտ, խտացրած և հյութալի կերերի հատուկ ֆոնդ:

Լուսանկարները ցույց են տալիս վոչխարաբուծությունն առաջավոր տեխնիկան, վորպիսին տիրապետելով կոլտնտեսականները հասել են բարձր ցուցանիշների: Ծնելուց առաջ 2 ամսվա ընթացքում մաքրներն ի լրումն սովորական ռացիոնի ստանում են 250-ական դրամ խտացրած կեր: Ծինն ընդունվում է առանձնահատուկ տաքացվող ծնարաններում:

Ֆերման տեղական սակավ մթերատու մաքրները բարելավում է ռամբուլյե խոյերով և աճեցնում է տեղական արժեքավոր բալբաս ցեղի վոչխարներ: Այս Ֆերմայում մաքրները սերմնավորվում են միայն արհեստականորեն:

Մոլոտովի անվան կոլտնտեսություն Ֆերման արտադրական բարձր ցուցանիշներով է յեկել Համամիլոթենական դյուղատնտեսական ցուցահանդես: Ֆուրաքանչյուր 100 մաքուց կոլտնտեսությունը ստացել է 112 դառ և պահպանել է 111 դառ: Սակայն Ֆերմայի լավագույն առաջավորներն անցել են այդ ցուցանիշներից. ՎԱՖ-ի հովիվ ընկ. Մանուկյանը 1937 թվին մետիս-մաղխի և ռամբուլյե ցեղի 180 մայր վոչխարներից ստացել է 230 դառ, 1938 թվին 260 մայր վոչխարներից՝ 265 դառ: Բոլոր դառները նա պահպանել է մինչև կաթից կտրելու մոմենտը: Ֆուրաքանչյուր մայր վոչխարից

Ֆուտո-պաննո Մարտունու շրջանի՝ Մոլոտովի անվան կոլտնտեսության ստեղծի վրա:

Փերմայում ստացվել է 1937 թվին՝ 113 կիլոգրամ կաթ, իսկ 1938 թվին՝ 92 կիլոգրամ:

Անասնաբուծութան դահլիճում կենտրոնական տեղ են զբաղում կաթնատու անասնաբուծութան ստենդը: Հսկայական գեղատեսիլ պաննոյի վրա ցուցադրված է բարձր մթերատվությամբ կաթնատու կովերի նախիրն ալպյան արգավանդ արոտավայրերում արածելիս: Հեռվում, լեռնաշղթաների ֆոնի վրա, յերևում են կաթնապրանքային Փերմայի արտադրական շենքերը, ախպային դոմերը:

Խոշոր աշխատանք է տարվում կերաբույսերի տարածութունն ընդարձակելու և արմատապտուղների ու սիլոսային կուլտուրաների արտադրությունն ավելացնելու դժույ: Հայկական ԽՍՀ-ի անասնաբուծութան բնական կերի բաղան բաղկացած է 603 հազար հեկտար ամառային արոտավայրերից, 141 հազար հեկտար խոտհարքներից, 158 հազար հեկտար ձմեռային արոտավայրերից և 678 հազար հեկտար արոտներից: Բացի դրանից, 1938 թվին կերի կուլտուրաներով զբաղված էր 33.280 հեկտար տարածութուն:

1938 թվին խոշոր յեղջուրավոր անասունների գլխաքանակը հասցվել է մինչև 711 հազարի՝ 1919 թվի 294 հազարի դիմաց: 693 կոլտնտեսական Փերմաներում հաշվվում է 124,4 հազար գլուխ անասուն: Կաթնապրանքային Փերմաները դարձել են անասնաբուծության վորակը բարելավելու հիմնական բաղա:

Տարեց տարի ընդարձակվում է անասունների մետրիսացումը՝ գլխաքանակի վորակական բարելավման այդ հիմնական մեթոդը: Միայն 1938 թվին մետրիսացվել է 130 հազար գլուխ խոշոր յեղջուրավոր անասուն: Տեղական սակավ մթերատու կովերը ծածկվում են չլից և սիմենտալ ցեղի արադրողներով:

Լուսանկարով ցույց են տրված Խորհրդային Էստոնիայի գոյության տարիների ընթացքում ստեղծված պետական ցեղական անասնաբուծութան ոջախները: Լոռու ցեղական տնտեսությունը, վորն ունի ավելի քան հազար գլուխ բարձր մթերատվությամբ ցեղական անասուններ, և Ստեփանավանի ցեղական բուծարանը, վորն ընդգրկում է 17 ցեղական Փերմաներ 7.900 գլուխ անասուններով: Նրանք խոշոր աշխատանք են կատարում տեղական պայմաններին հարմարվող բարձր մթերատվությամբ կաթնատու անասուններ ստեղծելու դժույ:

Կաթնատու անասնաբուծութան ստենդի վրա ցուցադրված են Լոռու բուծարանի յերկու լավագույն ցեղական Փերմաների՝ Ստեփանավանի չըրջանի՝ Ստալինի անվան կոլտնտեսության ԿԱՅ-ի և Կալինինոյի չըջանի «Կոլեկտիվ աշխատանք» կոլտնտեսության ԿԱՅ-ի եքսպոնատները:

Ստալինի անվան կոլտնտեսությունն որինակելի կերպով կազմակերպել է անասնաբուծությունը և կաթնատնտեսությունը: Ստենդի վրա ցուցադրված է կոլտնտեսության 8-գաշտյան ցանքաշրջանառության քարտեզը: Ճանքաշրջանառության մեջ խոշոր տեղ են զբաղում կերի կուլտուրաները — կլեվեր, վիկա, արմատապտուղներ: Մի շարք լուսանկարներ ցույց են տալիս կոլտնտեսության անասնաբուծության բազմակողմանի զարդացումը — կաթնատնտեսական, ձիաբուծական, խոզաբուծական ապրանքային Փերմաները և մեղվանոցը:

Ստենդի կենտրոնում զրված է կաթնապրանքային Փերմայի, նրա արտադրական շենքերի ու տիպային դոմերի ընդհանուր տեսարանի մակետը: Կոլտնտեսությունն ունի 22 տիպային դոմ՝ 800 գլուխ խոշոր յեղջուրավոր անասունների հա-

մար և Տ հորթանոց՝ 200 հորթի համար: Անասունները պահվում են ընդարձակ լուսավոր և տաք շենքերում: ԿԱՖ-ի գոմերից մեկի ներքին տեսքը ցույց է տրված մակետով: Ստորև տեղափորված և նախկին մենատնտեսի հին գոմի մակետը—մութ, կեղտոտ շենք, առանց լուսամուտի, վորտեղ անասունների հետ մեկտեղ ապրում եր նաև ինքը «տանտերն» իր ընտանիքով:

Կոլտնտեսությունը խոշոր ուշադրություն է դարձնում նախրի վորակը բարելավելու գործին: Ֆերման կոմպլեկտավորված է բարձր մթերատվությամբ անասուններով: Կովերի մեջ կան այնպիսի ռեկորդիստկաներ, ինչպիսին է «Աչխեն» կովը, վորը 300 որում տվել է 5.297 լիտր կաթ՝ 4,29 տոկոս յուղայնությամբ:

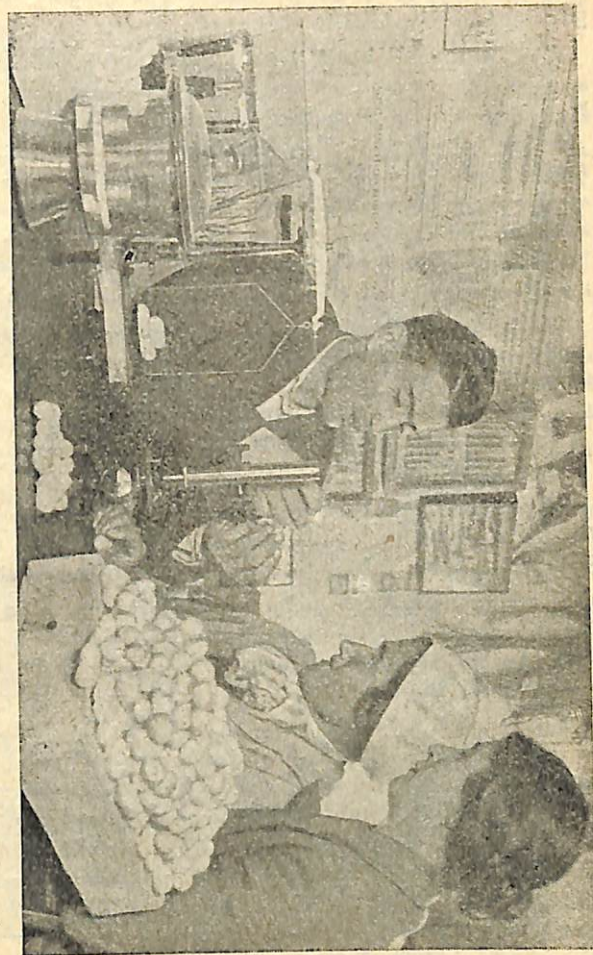
Կոլտնտեսությունը լայն կերպով կիրառում է արհեստական սերմնավորումը: Այդ հնարավորություն է տալիս լիովին ոգտագործել աչքի ընկնող արտադրողներին և արագացնում է անասունների վորակը բարելավելու տեմպերը:

Ֆերմայի կովկիթ ընկ. Մկրտչյանը 14 կովից՝ միջին հաշվով յուրաքանչյուրից ստացել է 2.850,7 լիտր կաթ, ընկ. Դավթյանը 13 կովից՝ միջին հաշվով յուրաքանչյուրից ստացել է 2.380,9 լիտր:

Ստալինի անվան կոլտնտեսությունը 1938 թվին միայն կաթնապրանքային Ֆերմայից ստացել է 397,2 հազար ուերլու յեկամուտ:

Յերբեմնի խուլ, լեռներում կորած, կուտուրական աշխարհից կտրված Զալալոզլի դշուղը, վորտեղ գտնվում է այս կոլտնտեսությունը, Ոորհրդային իշխանության գոյություն տարիների ընթացքում դարձավ քաղաք: Այստեղ է ապրել ու աշխատել բոցաշունչ հեղափոխական Ստեփան Շահումյանը: Նոր քաղաքը կոչվում է նրա անունով: Կոլտնտեսականները սիրով են հիշում լեզեն-

Կոտայքի շրջանի «Բանափո» կոլտնտեսություն խոմիկ-լարդատորիայում:

դար բուլշևիկին, վորը 1918 թվին ընկավ Բազմի 26 կոմիսարների թվում:

Այդ նույն ստենդի վրա յեն «Կուլեկտիվ աշխատանք» կոլտնտեսության ԿԱՖ-ի եքսպոնատները: Այս կոլտնտեսութունը յուրաքանչյուր Ֆուրաթային կուլից միջին հաշվով ստացել է 2.163 լիտր կաթ: Այստեղ առանձին ուշադրության արժանի յե որինակելի կերպով կազմակերպված կաթնատնտեսությունը: Մի շարք լուսանկարներ կոնկրետ որինակներով ցույց են տալիս Ֆերմայի լավագույն առաջավորների աշխատանքի հիմնական ձևերը:

Դահլիճումն է խոշորագույն պանրագործարանի մակետը: Այդ գործարանը կահավորված է տեխնիկայի վերջին խոսքի համաձայն և արտադրում է չվեցարական բարձրորակ պանիր, վորը հայտնի յե Հայաստանի սահմաններից դուրս վայրերում:

Բուռն թափով զարդանում է Հայկական ԽՍՀ-ի կաթնատնտեսականարուծութունը: ԽՍՀՄ Ժողկոմխորհի և Համ Կ(բ) Կ Կենտկոմի 1939 թվի հուլիսի 8-ի վորոշումը «Կոլտնտեսութուններում հանրային անասնարուծութունը զարգացնելու ձեռնարկումներին մասին» ել ավելի կամրապնդի Հայկական ԽՍՀ-ի անասնարուծութունը և կապահովի նրա հետագա լայն զարգացումը:

Այս դահլիճի յեղրաիակիչ ստենդի վրա բերված են ընդհանուր տվյալներ շերամապահության զարգացման մասին: Շերամապահութունը Հայաստանի դյուղատնտեսության յեկամտարեր ճյուղերից մեկն է և ունի հետագա զարգացման մեծ հեռանկարներ: Բոժոժի մթերումը հանրապետությունում 1938 թվին հասավ 117.672 կիլոգրամի՝ 1932 թվի 18.600 կիլոգրամի դիմաց: Գրեհայի չորս նոր գործարանները 1938 թվին տվել են 61 հազար տուփ գրեհա:

Կալինկոյի շրջանի «Կուլեկտիվ աշխատանք» կոլտնտեսության ստենդի մի մասը:

Ստեղծելի վրա տրվում են «Քանաքեռ» կոլտնտեսության աշխատանքի ցուցանիշները, վորը շերամապահության մեջ հասել և աչքի ընկնող հաջողությունների: Կոլտնտեսությունը ստեղծել և շերամապահության կերրի հաստատուն բաղա: Տնկել և 2.150 բարձրարուն թթենու ծառ և ստեղծել և 3 հեկտար թթենու տնկարան: Տիրապետելով շերամապահության առաջավոր տեխնիկային, կոլտնտեսությունը 1938 թվին ստացել և Բաղդադ ցեղի բոժոժի 73,5 կիլոգրամ և դեղին ցեղի՝ 66,6 կիլոգրամ բերք: Մի շարք լուսանկարներ ցույց են տալիս շերամի վորթը կերակրելու տեխնիկան:

Բարձր ցուցանիշների յեն հասել կոլտնտեսության առաջավոր շերամապահները: Ընկ. Թովմասյանը յուրաքանչյուր տուփ դրենայից ստացել և 96 կիլոգրամ բոժոժ (Բաղդադ), ընկ. Հարությունյանը՝ 79 կիլոգրամ, ընկ. Դովլաթյանը՝ 78 կիլոգրամ բոժոժ:

ՍՏԱԼԻՆՅԱՆ ԲԵՐՔԻ ՀԱՄԱՐ ՄՂՎՈՂ ՊԱՅՔԱՐՈՒՄ

Պավլիկոնի վերջին դահլիճում տեղավորված են Հայկական ԽՍՀ-ի բուսաբուծության վերաբերյալ նյութերը: Հայաստանի նախահեղափոխական բուսաբուծության համար բնորոշ եր ծայրաստիճան հետամնաց տեխնիկան, արորով հողի մշակումը, կամերով կալումը, ցածր և անկայուն բերքը: Դաշնակների տիրապետության ժամանակաշրջանում հացահատիկի ցանքերի տարածությունը կրճատվեց և 306 հազար հեկտարից հասավ մինչև 73 հազար հեկտարի:

Հայաստանի դյուղատնտեսության սոցիալիստական վերակառուցման հետևանքով բավականաչափ ընդարձակվել և հացահատիկի և այլ կուլտուրաների ցանքերի տարածությունը: Արտադրության պրոցեսների մեխանիզացիան և առաջավոր ագրոտեխնիկայի արմատացումը կրկնապատկեցին բաղմաթիվ կուլտուրաների բերքատվությունը: Տարեց տարի ընդարձակվում և կերաբույսերի, հատկապես Սխիանի տեղական կորընդանի տարածությունը: Այդ կորընդանն աչքի յե ընկնում իր արտակարգ բարձր վորակով:

Կոլտնտեսությունների կազմակերպչական-տնտեսական ամրապնդման հզոր ֆակտորներ են մեքենատրակտորային կայանները, վորոնք կոլտնտեսական

արտադրութեան մեջ արմատացնում են առաջափոր ագրոտեխնիկան: Դահլիճի առաջին ստենդի վրա ցուցադրված է հզոր տրակտորային պարկով և գյուղատնտեսական բարդ մեքենաներով սպառազինված Հոկտեմբերյանի ՄՏ կայանի առաջափորների աշխատանքի փորձը: ՄՏ կայանը սպասարկում է Հոկտեմբերյանի շրջանի 30 կոլտնտեսութուններ: 1938 թվին կայանը հերկել է (փափուկ վարի վերածած) 46 հազար հեկտար կոլտնտեսային հողեր՝ պլանով նախատեսված 44 հազար հեկտարի դիմաց: ՄՏ կայանի նախաձեռնութեամբ առաջին անգամ կատարվել է մարկոսման աշխատանքների մեխանիզացիա, վորը յուրաքանչյուր հեկտարի վրա տալիս է 4 բանվորական որվա խնայողութուն: 1938 թվին կատարվել է 7-869 հեկտար տրակտորային մարկոսում:

Հոկտեմբերյանի ՄՏ կայանի կողմից սպասարկվող կոլտնտեսութունները ստանում են բարձր և կայուն բերք: ՄՏ կայանի կողմից սպասարկվող շրջանում միջին բերքը 1938 թվին յեղել է — 16,3 ցենտներ բամբակ, 15,2 ցենտներ հացահատիկ, 64 ցենտներ խաղող: 1938 թվին ՄՏ կայանը կատարել է բամբակի հնգապատիկ կուլտիվացիա, դաշտն է տեղափոխել 1-200 տոննա հանքային և 24 հազար սալ տեղական պարարտանյութեր, կատարել է 5-100 հեկտար աշնանավար:

ՄՏ կայանի կողմից սպասարկվող 30 կոլտնտեսութուններից միլիոնատեր կոլտնտեսութուններ էլին 1937 թվին — 5, 1938 թվին — 10: Շրջանում 1938 թվին յուրաքանչյուր աշխորի դիմաց դրամով վճարվել է միջին հաշվով 10 ռուբլի 40 կոպեկ:

ՄՏ կայանը գերակատարել է հացահատիկի բնավճարի պետական առաջադրանքը և 1938 թվին ստացել է 741-616 ռուբլի մաքուր ոգուտ:

ՄՏ կայանի աշխատողներն ասլրում են կուլ-

տուրական պայմաններում: Կառուցվել է յերկու տկումբ զբաղարանով և յերկհարկանի բնակելի շէնք: 55 տրակտորիստներ, ագրոնոմներ, մեխանիկներ և ՄՏ կայանի այլ աշխատողներ իրենց համար կառուցել են նոր բնակարաններ:

Յերկրորդ ստենդը զբաղված է կերի կուլտուրայի՝ կորընդանի եքսպոնատներով: Խոշոր հետաքրքրութիւն է ներկայացնում Սիսիանի կորընդանը, վորը ստեղծվել է բաղամյա ժողովրդական սեւեկցիայի հետեանքով: Մինչև վերջերս յենթադրվում էր, վոր կորընդանը կուլտուրաների շարքն է մտցվել առաջին անգամ XV դարում Ֆրանսիայում և այնտեղից ներմուծվել է Ռուսաստան: Սակայն V և XII դարերին վերաբերվող մի շարք պատմական փաստաթղթեր վկայում են, վոր այն ժամանակ արդեն Հայաստանի մի շարք շրջաններում մշակվում էր կորընդանի տեղական տեսակը: Բաղմադարյան բնական ընտրանքի միջոցով չորային լեռնոտ շրջանների դաժան պայմաններում ստեղծվել է կորընդանի տեսակը, վորը բաղմաթիվ կողմերով գերազանցում է մեղ մոտ տարածված յեվրոպական տեսակներին: Սիսիանի կորընդանը հսկայական նշանակութիւն ունի անասնապահութեան կերի հաստատուն բաղա ստեղծելու և խոտաղաշտային ցանքաշրջանառութիւն մտցնելու համար:

Հայաստանում կատարվում է Սիսիանի կորընդանի սերմի ուժեղ վերարտադրութիւն: 1938 թվին կորընդանով զբաղեցված էր 6-195 հեկտար՝ 1930 թվին 1-100 հեկտարի դիմաց:

Ցուցադրվում են բնական եքսպոնատներ—կենդանի բույսերի նմուշներ, Սիսիանի ու յեվրոպական կորընդանի սերմեր ու խոտ, ինչպէս նաև համառոտ տվյալներ նրանց բիոլոգիական և անտեսական առանձնահատկութիւնների մասին:

Թալինի շրջանի «Պայքար» կոլտնտեսութիւնը

ստացել է հեկտարից 11,3 ցենտներ Սիսիանի կորնզանի սերմ: Ելեկտրոֆիկացիայի յենթարկված քարտեզի վրա ցույց է տրված կոլտնտեսության Ց-դաշտյան ցանքաշրջանառության կուլտուրաների միմիանց հաջորդումը: Մի շարք լուսանկարներ ցույց են տալիս կորնզանի սերմնաբուծության ստախանովյան աղբրոտեխնիկան: Մինչև ցանքը կատարվում է նախնական յերես վար և խորը վար (մինչև 20 սանտիմետր): Կորնզանի հողամասը նախորդ կուլտուրայի տակ գտնվելու ժամանակ պարարտացվում է դոմադրով: Գարնանը կատարվում է յերկրորդ նախացանքային հերկումը: Մեկ հեկտարի վրա ցանվում է 1 ցենտներ կորնզանի ընտիր սերմ: Գարնանը կորնզանի ցանքերը փոցխվում են «ղիզզազ» փոցխով: Մայիսին և հունիսին կատարվում է խնամքով քաղհան:

Դահլիճի հետևյալ ստենդը ցույց է տալիս ծխախոտաբուծության նվաճումները: Ծխախոտաբուծությունը Հայաստանի դյուղատնտեսության նոր ճյուղերից մեկն է, վորը ստեղծվել է Ուրհրդային իշխանության որոք: Արժեքավոր զեղին ծխախոտով զբաղեցված է 2.900 հեկտար: 1919 թվին Հայաստանում կար ընդամենը 100 հեկտար մախորկայի Ղոլլասար ծխախոտ: Նորասկես ստեղծվել է ծխախոտի արդյունաբերություն:

Այս ստենդի վրա ցույց են տրված Շամշադինի չրջանի՝ Բերիայի անվան կոլտնտեսության նվաճումներն ու աշխատանքի մեթոդները: Կոլտնտեսությունը 1938 թվին 30,5 հեկտար տարածությունից ստացել է հեկտարից 18,4 ցենտներ բարձրորակ ծխախոտ (Սամսուն և Տրապեզոնդ): Ծխախոտն այստեղ տնկվել է գոմադրով պարարտացված աշնանավար հողամասում: Աշնանավարը կատարվել է հոկտեմբերի 20-ից մինչև նոյեմբերի 5-ը՝ 18—20 սանտիմետր խորությամբ: Գարնանը յերկու

Կոլտնտեսուհին Սիսիանի կորնզանի խրճով (Թալինի շրջանի «Պայքար» կոլտնտեսություն):

անդամ՝ հերկվել է և պարարտացվել հեկտարին 4,4
ցենտներ հանքային պարարտանյութերով:

Սածիլներ պատրաստելու համար կոլտնտեսու-
թյունում կադմակերպվել է ջերմոցային տնտեսու-
թյուն: Սածիլները մշտական տեղում տնկվել են
մայիսին: Տարածությունը չարքերի միջև 70 սան-
տիմետր է, իսկ շարքում բույսերի միջև՝ 20 սան-
տիմետր:

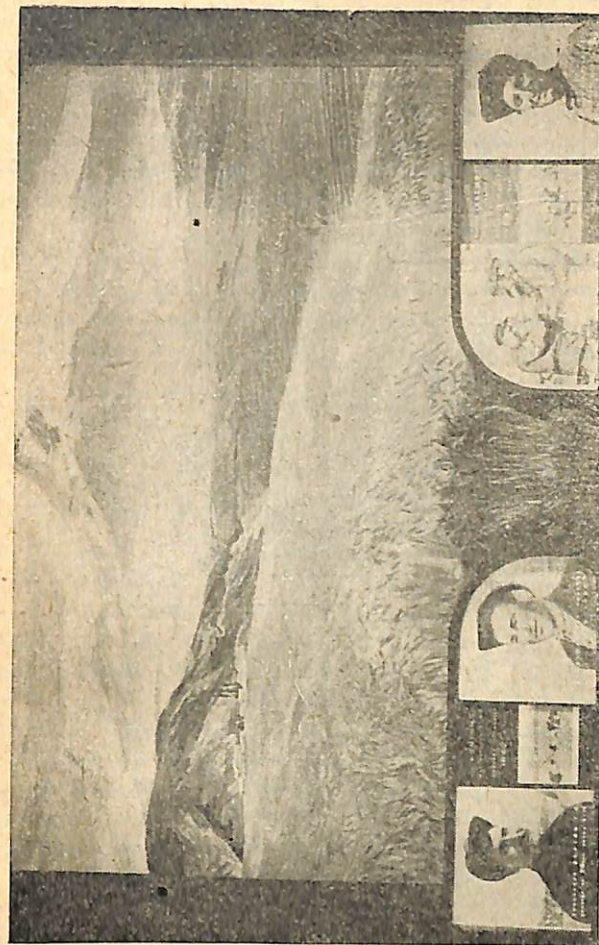
Ամառվա ընթացքում յերեք անգամ կատարվել է
ծխախոտի հողամասի փխրացում և քաղհան (2 ան-
գամ մայիսին և 1 անգամ հունիսին): Յերկու
անգամ կատարվել է ծխախոտի ծաղիկների կտրը-
տում և կոկում: Հուլիսի 15-ից մինչև սեպտեմբերի
1-ը վեց անգամ հավաքվել է ծխախոտի բերքը:

Կոլտնտեսությունը պետությանը հանձնել է
1937 թվին 30.467 կիլոգրամ ծխախոտ (պլանի 134
տոկոսը), իսկ 1938 թվին՝ 53.200 կիլոգրամ (պլա-
նի 222 տոկոսը): Ծխախոտարուծությունից կոլ-
տնտեսությունը 1938 թվին ստացել է 214 հազար
ռուբլու յեկամուտ:

Վերջին 3 տարվա ընթացքում կոլտնտեսությու-
նը կառուցել է տասնամյա դպրոց, ակումբ, ման-
կամսուր, բաղանիք, 10 դոմ, ծխախոտի չորանոց:
Կոլտնտեսության բրիգադիւր ընկ. Մաճկալյանը
5 հեկտար տարածությունից ստացել է հեկտարից
17,8 ցենտներ ծխախոտ: Նա վաստակել է 480 աշ-
խոր և ստացել է 22,9 ցենտներ հացահատիկ ու
1.900 ռուբլի դրամ:

Ստենդի վրա յեն բաղմաթիւ բնական եքսպոնատ-
ներ—ծխախոտի դանաղան տեսակներ, Հայկական
ԽՍՀ-ի ծխախոտի արդյունաբերության արտադրան-
քի նմուշներ:

Պալիլիտնի վերջին ստենդը հատկացվել է բամ-
բակարուծության և հացահատիկային կուլտուրա-
ների եքսպոնատներին: Գեղատեսիլ պաննոյի վրա,

Գեղատեսիլ պաննո բուսաբուծության բաժնում (նկարիչներ
Մ. և Յե. Աղամադյաններ):

վեհապանծ Արարատի ֆոնին, ցույց են տրված բամբակի ընդարձակ դաշտերը: Նրա կողքին, բարձունքի վրա հասունանում է ցորենի առատ բերքը:

Բամբակաբուծության եքսպոնատները դասավորված են ստենդի աջ կողմում:

Հայաստանի բամբակի դաշտերում կարճամազ Գուգա տեսակը փոխարինվել է խորհրդային սելեկցիոներների կողմից ստեղծված № 915 և № 0246 յերկարամազ տեսակներով:

Նեկտրոֆիկացիայի յենթարկված յերկու հզոր բամբակազտիչ դործարաններից մեկի ցեխի մակետը ցույց է տալիս բամբակի վերամշակման նոր արդյունաբերությունը, վորը սպառադինված է առաջավոր տեխնիկայով:

«Զահմետ» կոլտնտեսությունը բամբակի բարձր բերք ստացող բազմաթիվ միլիոնատեր կոլտնտեսություններից մեկն է: 1938 թվին 166 հեկտար տարածությունից կոլտնտեսությունը միջին հաշվով ստացել է հեկտարից 21,33 ցենտներ բամբակ: Բամբակաբուծությունից կոլտնտեսությունը ստացել է 1.242 հազար ուրբլու յեկամուտ: Յուրաքանչյուր աշխորին միայն դրամով կոլտնտեսականները ստացել են 1937 թվին՝ 13 ուրբլի 97 կոպեկ, իսկ 1938 թվին՝ 22 ուրբլի: Վերջին յերեք տարվա ընթացքում կոլտնտեսությունը կառուցել է իր ելեկտրոկայանը՝ 300 կետի համար, կովանոց՝ 100 կովի համար, պահեստներ և արտադրական այլ շենքեր: Կոլտնտեսությունն ունի իր ախումբը, յերկու դըպրոց, մանկամսուր և այլ հիմնարկներ, վորոնք սպասարկում են կոլտնտեսականների կուլտուր-կենցաղային կարիքները:

Նկրանի վրա դիտողի առջևից անցնում է կադերների մի սերիա, վորոնք պատմում են կոլտնտեսության լավագույն առաջավորների աշխատանքի մեթոդների մասին:

Հայկական ԽՍՀ-ի կոլտնտեսականները համառ պայքար են մղում հացահատիկի ստալինյան բերք ստանալու համար: Հացահատիկային կուլտուրաներով 1938 թվին զբաղեցված եր 361,2 հազար հեկտար՝ 1919 թվի 78,4 հազար հեկտարի դիմաց: Միայն 1937 թվին հացահատիկային կուլտուրաների համար յուրացվել է 40 հազար հեկտար հող: Խոշոր աշխատանք է տարվել հացահատիկային կուլտուրաների բարձր բերք տվող տեսակների ու յոնացման և արմատացման համար:

Հարյուրավոր կոլտնտեսություններ տիրապետում են առաջավոր ագրոտեխնիկային, ստանում են հացահատիկային կուլտուրաների կայուն և բարձր բերք: Մարտունու շրջանի «Կոմսոմոլ» կոլտնտեսությունը 136 հեկտար տարածությունից ստացել է հեկտարից 16,9 ցենտներ հացահատիկ: Կոլտնտեսությանն ամրացված է 1.400 հեկտար հող: Կոլտնտեսությունը կազմակերպել է կաթնատնտեսական ֆերմա: Բոլոր կոլտնտեսականներն իրենց անձնական ոգտադործման համար ունեն կով, վոջխարներ: 1938 թվին բացի կարտոֆելից ու կաթնամթերքներից կոլտնտեսականները յուրաքանչյուր աշխորին ստացել են 13,5 կիլոգրամ հացահատիկ:

Պավլիկոնը դիտելուց հետո այցելուն դուրս է դալիս բաց տարածության վրա: Այստեղ ցուցադրված են պտղատու ծառեր և խաղողի վազեր, վորոնք ուղարկվել են ցուցահանդես Հայաստանի կոլտնտեսությունների և յորհմտնտեսությունների կողմից: Արարատտրեստի № 3 յորհմտնտեսության եքսպոնատները՝ հիանալի կերպով զարդացած դեղձենու, ծիրանի և նշենու հզոր ծառերն աճեցվել են նախկին Մարդարարադի անապատում:

Տերրասաներում դասավորված են խաղողի տեղա-

կան տեսակները՝ խարջի, ճիւղար, քիչմիշի, առկյա-
րի, մսխալի և այլն։ Այստեղ կա փարթամ կանաչ,
ծաղիկներ և հարմար նստարաններ՝ այցելուների
հանգստանալու համար։

★ ★ ★

Խորհրդային Հայաստանի հաղթանակների մա-
սին, սոցիալիստական դյուղատնտեսութան ծաղի-
ման և առաջավոր ստախանովականների հերոսա-
կան աշխատանքի մասին, հայ ժողովրդի ուրախ ու
յերջանիկ կյանքի մասին են խոսում «Հայկական
ԽՍՀ» պալիլիոնի եքսպոնատները։ Այս բոլորը
ձեռք են բերվել շնորհիվ լենինյան-ստալինյան
ճիշտ աղբյւրին քաղաքականութան, վորն անշեղո-
րեն վարում է բոլշևիկների կուսակցութունը։
Խորհրդային Հայաստանի հաղթանակները ձեռք են
բերվել անինա պայքարում ընդդեմ ժողովրդի թըշ-
նամիների—սրոցկիստական—բուխարինական բան-
դիտների, բուրժուական նացիոնալիստների, վորոնք
փորձում էյին վերականգնել կապիտալիզմը, հայ
ժողովրդին հետ դարձնել դադութային շահագործ-
ման լծի տակ։ Այդ փորձերը լիովին խորտակվեցին
շնորհիվ ժողովրդի պողպատյա համախմբվածու-
թյանը բոլշևիկյան կուսակցության ու նրա մեծ
առաջնորդ ընկեր Ստալինի շուրջը։

Հայկական ԽՍՀ-ի սոցիալիստական դյուղատըն-
տեսության աշխատողների բաղմահադարանոց բա-
նակն ամբողջ հայ ժողովրդի հետ միասին, մեծ
Խորհրդային Միության բոլոր ժողովուրդների հետ
ձեռք-ձեռքի տված, անդուլ կերպով աշխատում է
մեր չքնաղ հայրենիքի ուժի և հզորության ամրա-
պընդման, նրա հարստության ու փառքի հետագա
զարգացման համար։ Համամիութենական դյուղա-

տնտեսական ցուցահանդեսն իր աշխատանքը շարու-
նակելու յե նաև 1940 թվին։ Ցուցահանդեսին մաս-
նակցելու իրավունքի համար սոցիալիստական մըր-
ցության մեջ մտնելով, Հայկական ԽՍՀ-ն 1940 թվին
ցուցահանդես կղա սոցիալիստական դյուղատնտե-
սության բոլոր բնագավառներում ձեռք բերված
եւ ավելի մեծ հաղթանակներով, եւ ավելի բարձր
ցուցանիշներով։

Յ Ա Ն Կ

	Էջ
Խորհրդային Հայաստան	3
«Հայկական ԽՍՀ» պավիլիոնը	5
Հայաստանի նախահեղափոխական անցյալը և հայ ժողովրդի պայքարը Խորհրդային իշխանության համար	7
Ծաղկող Խորհրդային Հայաստանը — Խորհրդային Միության իրավահավասար հանրապետությունն է	12
Խաղողագործությունը — Հայկական ԽՍՀ-ի գյուղատնտեսության առաջատար ճյուղն է	21
Հայկական ԽՍՀ-ի պտղաբուծությունը	30
Հայկական ԽՍՀ-ի անասնաբուծության վերելքը	37
Ստալինյան բերքի համար մղվող պայքարում	49

Перевод с русского А. С. Оганяна. Технический редактор И. И. Филиппов. Корректор А. А. Пецикян.
Уполн. Главлита № А-16702.
Сдано в набор 13/VII—39 г. Подписано к печати 27/VII.
Тираж 7.500.
Учетно-издат. листов 2.04.
Печатных листов 2. Формат бумаги 70 × 92 в 1/32 д. л. Заказ типограф. № 2493.
Типография «Известия Советов депутатов Трудящихся СССР» имени И. И. Скворцова-Степанова, Пушкинская площадь, проезд им. И. И. Скворцова-Степанова, д. 5.

ԴԻՏՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ

ԴԻՏՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ

ԴԻՏՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ

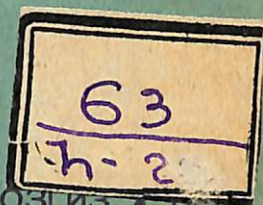
«Ազգային գրադարան

NL0285996

90 4mm.

14783

ОГИЗ • СЕЛЬХОЗГИЗ • 1988

ПУТЕВОДИТЕЛЬ ПО ПАВИЛЬОНУ
"АРМЯНСКАЯ ССР"